

Časopis Matice moravské

ROČNÍK CXXVII
ŘÍDÍ JIŘÍ MALÍŘ

MATICE MORAVSKÁ V BRNĚ
2008

Jiří J. K. Nebeský

Sonda příliš neúplná

Ve studii „*Alles von Rechts wegen*“. Sonda do právního života na Moravě v polovině 17. století¹ pojednal Jiří David o sérii soudních sporů vážících se k hodonínskému panství resp. hrabství v polovině 17. století. Text směřuje k tomu, že „*systém práva a právního myšlení v 17. a 18. století je mnohem barvitější, než jak by se mohlo zdát z prostého čtení několika klíčových zákoníků*“ (s. 32), což skutečně studie dokládá. Práce směřuje k obecnějším závěrům, ovšem na základě jediného případu (resp. série provázaných kauz), což je praxe v současném dějepisném psaní natolik obvyklá, že se nad ní už ani nelze pozastavovat. Jenže u případové studie máme právo očekávat zevrubné objasnění případu.

Ve chvíli, kdy se jedná o majetkové spory kolem pozůstalostí ve šlechtických rodinách 17. století, se jen těžko obejdeme bez detailního rozboru genealogických vazeb, protože ty jsou pro věc klíčové. Jiří David tvrdí, že „*právníci Jana Buriana [Žampacha z Potštejna] však nepostavili své argumenty primárně na příbuzenských vztazích, jejich dokonalé vyšetření proto není pro analýzu právního procesu nevyhnutelně nutné*“ (s. 10). Myslím, že se mylí. Překvapuje, že zdrojem autorových genealogických informací jsou podle poznámky pod čarou Wolného přehledová práce z roku 1836, d'Elvertova studie z roku 1878 a Pilnáčkovy poznámky z knihy *Staromoravští rodové* (1930).² Přitom *Ottův slovník naučný* s heslem z pera Augusta Sedláčka³ by byl mnohem lepším zdrojem informací. Nehledě k později vydané řadě edic písemných materiálů z počátku 17. století, které přinesly další doplnění. Z doby relativně nedávné chybí kompendium Romana Procházky (1973)⁴

1 D a v i d , Jiří: „*Alles von Rechts wegen*“. Sonda do právního života na Moravě v polovině 17. století. ČMM 127, 2008, s. 3–33.

2 Viz poznámku 22 v Davidově textu. Pilnáčková práce u Žampachů z Potštejna opravdu přináší jen poznámky, které mají doplňovat informace z předchozích textů, zejm. Sedláčkova hesla z *Ottova slovníku naučného*.

3 Šč k [S e d l á č e k , August]: *Žampach z Potštejna*. Ottův slovník naučný 27. Praha 1908, s. 753–755.

4 P r o c h á z k a , Roman Freiherr von: *Genealogisches Handbuch ertloshener böhmischer Herrenstandsfamilien*. Neustadt an der Aisch 1973, s. 367–369; tato genealogie je však zatížena řadou omylů.

a nepochopitelně také monografie o dějinách Hodonína (1979)⁵ s dobře zpracovanými genealogickými údaji o rodu Žampachů.

Zdeněk Žampach z Potštejna (* 31. prosince 1570), od roku 1622 říšský hrabě, byl synem Jana Buriana Žampacha († 1568) a Bohunky ze Žerotína. Oba rodiče pocházeli z vážených panských rodin, ale přinejmenším otec byl spíše chudším šlechticem. Jeho syn dosáhl majetkového vzestupu především díky výhodným sňatkům (a hospodaření, které se často střetávalo se zájmy poddaných), nejprve se oženil roku 1596 s nevlastní dcerou svého strýce Jana ml. ze Žerotína Annou z Kunovic, s níž vlastnil panství Nový Světlav, Hranice a Drahotuše. Po její brzké smrti (1602) se dosud bezdětný Žampach roku 1604 oženil s Kateřinou hraběnkou z Gutštejna, kvůli níž opustil bratrské vyznání a konvertoval ke katolictví.⁶ Krátké manželství skončilo Kateřininou smrtí roku 1607.⁷ Dceruška Anna Sidonie (Zdenka) zemřela ve věku několika týdnů, syn Jindřich Burian otce přežil. Třetí Žampachovou manželkou byla Barbora Pálffyová z Erdődu, od jejíž sestry Kateřiny koupil 6. srpna 1614 hodonínské panství. Dne 28. srpna 1639 Zdeněk zemřel v Polsku a byl pochován v Krakově,⁸ dědicem se stal jediný syn Jindřich Burian,⁹ který však zemřel bezdětný už 20. listopadu 1644. Vdova po něm, Františka Alžběta von Montrochier, resp. Montrichier, se už následujícího roku provdala za Ferdinanda Friedricha Egona hraběte zu Fürstenberg-Heiligenberg (1623–1662).

Potud jsou doplňky Davidova textu nedůležité. Mají však důležité konsekvence. Když se o dědictví po Jindřichu Burianovi přihlašuje Olivier svobodný pán von Wallis (1600–1667) jménem svých dvou synů – v té době malých dětí – Jiřího (1637–1689) a Františka Arnošta (1640–1712), konstatuje studie, že se tato „*strana sporu objevila poněkud překvapivě*“ (s. 9). Ústně učiněná závěť Jindřicha Buriana byla však velmi logická – Wallisovou manželkou a matkou malých chlapců byla Anežka Marie hraběnka z Gutštejna, sestřenice Jindřicha Buriana. Pro jedináčka¹⁰ Jindřicha Buriana

5 *Hodonín*. Minulost a socialistická přítomnost města. Brno 1979, zde zejm. kapitola Město v období třicetileté války z pera Metoděje Zemka a Aleny Zimákové, s. 109–123.

6 I n d r a, Bohumír: *Biografický slovník k dějinám města Hranic*. Sborník Státního okresního archivu Přerov 1998, s. 33.

7 I n d r a, Bohumír: *Kdy zemřely manželky Zdenka Žampacha z Potštejna a na Hranicích?* Záhorská kronika 21, 1938–1939, č. 3, s. 96; J a š k o v á, Marie – H o s á k, Ladislav – I n d r a, Bohumír: *Hranice*. Dějiny města I. Hranice 1969, s. 100 a 105.

8 Za pozornost stojí málo známá skutečnost, že Zdeněk Žampach získal roku 1633 polský indigentát – K u t r z e b a, Stanisław: *Akta sejmikowe województwa krakowskiego 2 (1621–1648)*. Kraków 1953, s. 72.

9 Autorova poznámka 22 o tom, že „*starší genealogická literatura však hodnotí jejich vzájemný [genealogický] vztah rozporně*“, tedy že Jindřicha Buriana někdy označuje za synovce prvního hodonínského hraběte, chce zřejmě naznačit, že příbuzenský vztah tu není naprosto jistý. Stačí ovšem nahlédnout do prvořadého pramene – R o h l í k, Miloslav (ed.): *Moravské zemské desky III. Kraj brněnský 1567–1641*. Praha 1957, s. 440–442.

10 I když nelze vyloučit, že ze třetího otceva manželství s Barbarou Pálffyovou vzešly nějaké děti, jak by mohl naznačovat Žampachův dopis císaři, viz H r u b ý, František (ed.):

byli příbuzní ze strany zemřelé matky zřejmě jedinou rodinou, s níž byl ve styku. Strýc mladých Wallisů, Jiřím Davidem zmiňovaný Petr z Gutštejna, byl dalším bratrancem Jindřicha Buriana, stejně jako „*prusskovskische Frauen Schwestern*“ (s. 10) byly jeho sestřenicemi ze sňatku Kunhuty z Gutštejna s Janem Kryštofem Pruskovským z Pruskova.

Důležité je také objasnění příbuzenské situace dalšího uchazeče o žampachovské dědictví, Jana Buriana Žampacha z Potštejna (1620–1647). Jeho otec Adam Felix Žampach byl synem Karla Žampacha z Potštejna († 1598), jenž byl vlastním bratrem Jana Buriana Žampacha († 1568), Adam Felix byl tedy vlastním bratrancem prvního hodonínského hraběte. Ačkoli jejich příbuzenský vztah nebyl nijak vzdálený, majetkově, nábožensky i politicky se oba bratřenci rozcházeli. Na jedné straně bohatý moravský šlechtic, katolík a aktivní podporovatel Ferdinanda II. Zdeněk Žampach, na druhé straně chudý majitel vesnic Německá Jesenice a Vražno, který od roku 1614 sídlil na svobodném domě v Hranicích, evangelík, který se aktivně podílel na stavovském povstání proti Ferdinandu II., Adam Felix. Ten zemřel roku 1623 ve špilberském vězení, přičemž jeho dva malí synové byli svěřeni do výchovy Janu Jetřichovi ze Žerotína, manželu Adamovy sestry Kateřiny.¹¹ Dědictví po otci se pro ně snažil zachránit Adamův bratr Karel Zdeněk, který bývá někdy nesprávně ztotožňován s hodonínským Zdeňkem. V roce 1644, kdy vznikla dědická hodonínská kauza, byl Jan Burian jediným žijícím mužským příslušníkem této rodové linie, neboť jeho starší bratr zemřel v roce 1639 bezdětný. Janem Burianem Žampachové z Potštejna roku 1647 vymřeli.¹² Dědičkou se stala jeho manželka Anna Helena Kateřina, roz. rytířka Jakartovská ze Sudic († 1661), od roku 1648 znovu provdaná za Bedřicha Leopolda hraběte von Oppersdorf († 1699).

Detailní poznání genealogických vazeb je pro pochopení soudních rozhodnutí v této kauze klíčové, neboť dědické právo bylo samozřejmě zákonem velmi přesně upraveno. A tu se dostáváme k druhému problematickému místu Davidova článku. Zdá se, že ne úplně správně chápe šlechtické dědické právo. Když popisuje soudní proces vzniklý roku 1644, poznamenává, že „*velice blízko měla v danou chvíli k dědictví vdova po Jindřichu Burianovi*“ (s. 9). Její soudní neúspěch autora dokonce vede k odvážné tezi, že Františka Alžběta (rozená) von Motrochier a její manžel Ferdinand

Moravské korespondence a akta z let 1620–1636. Sv. 2 (1625–1636). Brno 1937, s. 47–48, jistě však zemřely v dětství či mládí. Na objasnění čeká také to, že Žampach v prosinci 1627 oslovuje Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic jako svého švagra (tamtéž, s. 74–75), podobnou příbuzenskou vazbu se zatím nepodařilo najít.

11 H r u b ý, František (ed.): *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636*. Sv. 1 (1620–1624). Brno 1934, s. 112–114.

12 Přesné datum není známo, ale mrtev byl již 4. února 1648, viz *Hodonín*, s. 124. Zmiňme ještě, že Jan Burian byl po rodičích ve stavu svobodných pánů, zatímco hodonínský Žampachové byli hrabaty. Uvedením Jana Buriana na Hodonín pak nastala paradoxní situace, kdy držitelem hodonínského hrabství byl svobodný pán.

Friedrich zu Fürstenberg „*pocházeli z rodů do té doby na Moravě zcela cizích (Montrochier, Fürstenberg) a nedisponovali proto ani systematickými kontakty na tradiční moravskou šlechtu či úřednictvo. To se posléze ukázalo při prosazování vlastních právních nároků jako výrazný handicap*“ (s. 9). Implicitně z toho vyplývá, že oprávněný nárok dědičky byl pominut kvůli tomu, že neměla dostatečně silné společenské (či jak to nazveme) vazby.

Autor zřejmě předpokládá, že současný institut společného jmění manželů, vznikající sňatkem, fungoval i v polovině 17. století. Dobová norma, zachycená v řadě zákoníků, však byla jiná. Žena byla majetkově zajištěna věnem, které dostávala od svých rodičů, případně je navyšoval ve stavební smlouvě manžel. Manželé se navzájem mohli písemnou smlouvou „*přijmout na spolek*“; čímž teprve nastávalo společné vlastnictví. Jestliže taková smlouva uzavřena nebyla, mohl každý z manželů svobodně kšaftovat, tedy rozdělit svůj majetek závětí. Nesměl pominout majetkové nároky svých dětí, ale zcela mohl pominout manželku či manžela. Na této předbělohorské praxi prakticky nic nezměnilo ani Obnovené zřízení zemské,¹³ které naopak výrazně rozšířilo svobodu kšaftování, když zrušilo povinnost uzavírání závětí před úřadem desk zemských (resp. udělování výjimky z tohoto pravidla panovnickým rozhodnutím – § 418).

V případě, že manželství bylo bezdětné, jak tomu bylo u manželů Jindřicha Buriana a Františka Alžběty Žampachových, mohl manžel kšaftem odkázat svůj majetek komukoli. Jindřich Burian tak zřejmě učinil a odkázal majetek ústně svým příbuzným z matčiny strany. Právě fakt nepísemné podoby kšaftu byl problematický, Obnovené zřízení na tuto možnost pamatovalo, ovšem s tím, že svědci jsou povinni „*ihned sepsati a sekrýty svými upečetí ke deskám zemským složit, jako i smrt a příhodu jeho při tom náležitě vysvědčiti a oznámiti*“ (§ 434). Tohoto slabého místa pak využil prokurátor Eliáš Wiesner z Wiesenbergu,¹⁴ který v zájmu svého klienta Jana Buriana Žampacha z Potštejna dosáhl toho, že ústní kšaft Jindřicha Buriana nebyl uznán a soud na věc hleděl tak, jakoby Jindřich žádný kšaft neučinil.¹⁵

Dědičná práva v takovém případě popisuje Obnovené zřízení velmi přesně. Pro nás je důležité hlavně to, že manželka, kterou manžel na spolek nepřijal, ani jí majetek jinak neodkázal, se nikdy nemohla stát dědičkou jeho majetku. Mohla z něj získat maximálně jednu čtvrtinu, a to pouze tehdy, když by se bez manželova majetku ocitla ve stavu hmotné nouze („*byla by*

13 J i r e č e k, Hermenegildus (ed.): *Constitutiones Margraviatus Moraviae anno 1628 reformatae*. Codex Juris Bohemici V/3. Pragae 1890, paragrafy v textu odkazují na toto vydání.

14 Kontakty mezi Žampachy a Eliášem Wiesnerem jsou ovšem staršího data než jak uvádí Davidův článek – k Wiesnerovi se uchýlil už Zdeněk Žampach za švédského vpádu na Moravu v roce 1639, viz *Hodonín*, s. 116.

15 Bylo skutečně zvláštní, že mezi ústním testamentem (6. listopadu v Olomouci) a smrtí Jindřicha Buriana (20. listopadu 1644 v Hodoníně) nedošlo k sepsání kšaftu.

*v chudobě postavena*¹⁶). Zbývající tři čtvrtiny by při neexistenci dalších dědiců připadly královskému resp. markraběcímu fisku (§ 464–465).

Pokud tedy Františka Alžběta o dědictví po manželovi usilovala, nemohlo se jednat o nic jiného než o věno či podobný separátní odkaz, který by v její prospěch Jindřich Burian za svého života učinil. Podivení autora, že se tato „*strana sporu*“ nakonec spokojila s „*relativně malým ziskem ve srovnání s lukrativností hodonínské panství*“ (s. 20), tedy naprosto není na místě. V opačném případě by se skutečně jednalo o pozoruhodné překročení zákona.

Oprávněným dědicem byl tedy opravdu Jan Burian Žampach, jenž byl jako syn bratrance Jindřichova otce nejbližším příbuzným zemřelého, na nějž pamatuje třetí kategorie dědiců „*přátel krevních, kteříž umrlému po boku linie jsou a vůbec poboční slovou*“.¹⁶

Aby se podobná situace neopakovala v případě Jana Buriana, sepsal testament nedlouho po své svatbě a dědičkou učinil svou manželku Annu Helenu Kateřinu.¹⁷ Teprve díky tomu mohla Anna Helena Kateřina hodonínské panství zdědit. Nikoli proto, že „*jelikož Jan Burian byl posledním moravským Žampachem, dědictví náleželo jeho manželce*“ (pozn. 61). V případě, že by Jan Burian zemřel bez kšaftu, měli nárok na dědictví jeho příbuzní po otci a matce až do desátého kolena.

Tato upřesnění nechtějí znehodnotit náročnou autorovu práci, která odhalila zajímavé pozadí majetkového přesunu významného moravského panství v polovině 17. století. Jen se zdá, že pokus zůstal na půl cesty.

16 Ačkoli Obnovené zřízení rozšířilo okruh dědiců až do desátého stupně příbuzenství (§ 457), dědičná práva v úrovni synů bratřanců uznávaly již předbělohorské normy, viz např. J a n i š , Dalibor (ed.): *Práva a zřízení Markrabství moravského z roku 1545*. Brno 2005, s. 184, odst. 171.

17 Vzhledem ke známým informacím se ovšem zdá, že popisovat kšaftování Jana Buriana jako výraz jeho svobodné vůle, není zcela přesné. Pravdě spíš odpovídá, že testament ve prospěch manželky, stejně jako manželství samo, byly součástí výměnného obchodu. Brzký skon ani ne třicetiletého muže jen asi rok po svatbě pak z případu činí námět pro historickou detektivku. Viz poznámku: „*Smrt byla velmi záhadná a v Hodoníně dlouho kolovala pověst, že na hodonínském zámku mladou vdovu strašil jako „bílý pán“*.“ Hodonín, s. 192.